

CLAUDIA KOONZ, *Mothers in Fatherland. Women, the Family and Nazi Politics (Majke u otadžbini. Žene, obitelj i nacistička politika)*, Methuen, London 1988, 556 str.

Ako su žene na sebi svojstven, mada od tradicionalne hitoriografije neprepoznat, način djelovale kao snaga u povijesti, može li se govoriti i o njihovoj odgovornosti za razdoblja mraka u kojima su gažene sve »univerzalne« ljudske vrednote? Dakako, žene su često bivale prve žrtve patrijarhalno-represivnih režima. No, povijest žena uspjela se vrlo brzo oduprijeti mitotvornoj i sentimentalnoj napasti uzdizanja žena kao patetičnih žrtvi i »prirodnih« čuvarica života. Mnogo značajniju ulogu u razvoju ove discipline, ali i u pružanju nadahnuća suvremenim ženskim pokretima imalo je isticanje raznolikosti uloga koje su žene imale u pojedinim povijesnim razdobljima kao aktivne sudionice historijskih procesa. Povijest žena otkrivala je heroine i uzore. Bilo je samo pitanje vremena kada će se istraživanja morati suočiti sa svojim negativnim junakinjama — onima koje su šutke trpjele zlo, (zlu)rado sudjelujući u (vlastitom) porobljavanju ili ga činile s novim rezervama okrutnosti.

Claudia Koonz, američka povjesničarka afirmirana kao pobornica akademskog proboja žena,¹ nakon dugih godina provedenih u arhivima ženskih organizacija nacističke Njemačke, objavila je opsežnu i provokativnu studiju *Majke u otadžbini*.² Ona obrće konvencionalno pitanje što su nacisti činili ženama, iako je svjesna Hitlerovog patološkog stava prema ženama, ništa boljeg od stava prema Židovima. No, kad je riječ o ženama, njegov je cilj bio da ih porobi kao proizvođačice djece, a ne da ih istrijebi. U toj se knjizi autorica suočava sa saučesništvom žena u zločinima društva koje se temeljilo na glorifikaciji muškosti, ispisujući bolne i sramotne stranice ženske povijesti. Lajtmotiv je istraživanje C. Koonz uloga koju je »zasebna ženska sfera«, kao nacistički odgovor na žensko pitanje, imala u omogućavanju užasa Trećeg Reicha. Već u uvodu naglašava: »Kao fanatične nacistkinje ili tek nevoljke sljedbenice, žene su odlučno okrenule glave od napada na socijaliste, Židove, vjerske disidente, hendikepirane i 'degenerirane'. Buljile su u vlastite kolijevke, djecu i svoje 'arijske' porodice. Majke i supruge su pod vodstvom Gertrude Scholtz-Klink dale vitalan doprinos nacističkoj moći čuvajući iluziju ljubavi u okolini ispunjenoj mržnjom, na isti način na koji su muškarci održavali privid reda u sveopćem rasulu suprotstavljenih birokratskih prioriteta i zapovijedi.«³

Budući da je djelovanje članica NSDAP njihovim partijskim drugovima bilo od zanemarive važnosti, isprva su nacističke ženske organizacije uživale znatnu autonomiju. Njihove vođe nadale su se podjeli moći s muškarcima u kojoj bi svatko igrao svoju (»prirodnu«?) ulogu u izgradnji »savršenog društva«. Tek u kasnijoj fazi postale su sve potčinjenije reproduktivnim i proizvodnim zahtjevima režima, a na izdisaju »tisućljetnog Reicha« i zahtjevima totalnog rata. C. Koonz opisuje i žestoku borbu za prevlast među liderima ženske organizacije. Pobjednica Gertrud Scholtz-Klink, ostajući i nakon pola stoljeća nakon holo-

¹ Claudia Koonz i Renate Bridenthal, *Becoming Visible. Women in European History*, Houghton Mifflin Company, Boston 1977.

² Metodološki okvir istraživanja te teme autorica je objelodanila već u gore navedenoj antologiji tekstova o povijesti žena (nav. dj., 445-475).

³ C. Koonz, *Mothers in Fatherland...*, 17.

kausta bez osjećaja stida i kajanja, dala je intervju autorici u želji da opravda zlodjela režima kojemu je služila. Udovica nacističkog »mučenika«, majka četvero djece, utjelovljenje nacističkog poimanja arijstva, obdarena znatnim birokratskim talentom, bila je, zauzvrat za moć nad njoj potčinjenim ženama, spremna na potpunu poslušnost partiji. Za razliku od nezavisnosti nacistkinja u ženskim organizacijama u toku dvadesetih godina, njezina je organizacija (najmasovnija u Reichu) Frauenwerk propagirala prisilnu sterilizaciju »rasno nepoželjnih«, i prijelaz na ratnu ekonomiju koja je razarajući porodicu razotkrila svu dvoličnost nacističkog stava prema toj, nadasve glorificiranoj, instituciji. Nacistkinje su obilno koristile mizoginiju režima povlačeći se u »žensku sferu« bez društvene odgovornosti, u dom kao utočište u okružju rasističkog divljanja. No, obitelj se pokazala višestruko presudna kao locus solidarnosti i humaniteta u svijetu opasanom bodljikavom žicom koncentracijskih logora. I to ne samo za žrtve, već i za mučitelje — jer jedino je »ženska ruka« mogla očuvati »ravnotežu« masovnih ubica.

Analizirajući specifične uzroke prihvaćanja nacističke ideologije među ženama srednje klase, C. Koonz ističe osjećaj straha koji je potakla borba za emancipaciju u Weimarskoj Republici.⁴ Emancipacija žena nosila je za žene srednje klase gubitak moći u privatnoj sferi (za osvajanje, proboj u javnu sferu ionako u većini nisu imale ambicija). Poimajući sebe kao ugroženu vrstu u neminovnim društvenim promjenama, priklonile su se militantnom i militarističkom patrijarhatu koji je obećavao da će ih zaštititi od emancipacije i »vezati očeve uz njihove obitelji«.

Iako jezgru knjige čini upravo opis i analiza djelovanja nacistkinja, autorica je pomno istražila i brojne državne, crkvene i privatne arhive u potrazi za informacijama koje to djelo čine do sada najobuhvatnijim prikazom iskustva žena u Trećem Reichu. Poglavlja koja govore o židovskim ženama i onima što su aktivno sudjelovale u otporu fašizmu znatno su sažetija, što zbog manjeg obima arhivske građe, a što zbog činjenice da je rod bio tek sekundarni element njihove povijesne situacije.

No, uloga roda ogledala se u činjenici da su nacisti imali veoma nisko mišljenje o intelektualnim sposobnostima žena. Svjedočanstva sudionica pokreta otpora upućuju na to da im je takva mizogina ideologija bila od pomoći. Iako sudske arhive svjedoče o tome da je tek svaka peta presuda za »političke zločine« izrečena ženi, to, prema analizi dr Koonz, ne svjedoči o njihovoj slabijoj zastupljenosti u otporu Hitleru. Ona smatra da ne smijemo previdjeti mentalitet sudaca i policajaca koji su nerado hapsili žene upravo zato što bi priznavanjem tako »inferiornog« neprijatelja ugrozili mit o vlastitoj superiornosti.

Knjiga Majke u otadžbini, koja počinje intervjuom s nacističkom prvakinjom Scholtz-Klink, zatvara krug ispoviješću žene koja je preživjela grozote koncentracijskog logora. Teško se oduprijeti zaključku da će tek proturječna iskustva žena u pod nacizmom koja je istražila Claudia Koonz, do sada potpuno zanemarena u povijesnim istraživanjima toga razdoblja (poput iskustva Roma, skitnica i drugih zanemarenih marginalaca), omogućiti potpunije razumijevanje jedne

⁴ O raznorodnosti i širokoj socijalnoj bazi ženskih pokreta u prednacističkoj Njemačkoj, usp.: Werner Thönnessen, *The Emancipation of Women. The Rise and Decline of the Women's Movement in German Social Democracy, 1863 — 1933*, Pluto Press, 1976. Jean H. Quataert, *Reluctant Feminists in German Social Democracy, 1885 — 1917*, Princeton University Press, Princeton 1979.

od najmračnijih epizoda novije povijesti. U teorijskom smislu ta knjiga egzemplificira nastojanja da se rod uvede kao kategorija historiografske analize,⁵ a dosljedna i nadahnuta primjena žanra socijalne historije uspijeva podjednako ocrtati široki fon povijesnog konteksta užeg predmeta istraživanja i elaboriranim postupkom naracije uspostaviti kontakt s čitateljima.

Lydia Sklevicky

DESANKA STOJIC, *Prva ženska partizanska četa, Konferencija za društvenu aktivnost žene i porodice RK SSRNH, Historijski arhiv Karlovac, 1987, 294 str.*

Jedna je od često (i s neskrivenim ponosom) isticanih posebnosti našega narodnooslobodilačkog pokreta masovno učestvovanje žena kao boraca: procjenjuje se da su žene u NO vojsci predstavljale trećinu boraca (njih 100.000, ili 340/0).¹ No, gotovo se nikako ne tematizira kako je do toga došlo — nipodaštavaju se prepreke, pa čak i diskriminacija spram žena u novoj povijesnoj ulozi bez presedana.² Stoga je knjiga Desanke Stojić koja se kao 17-godišnja skojevka našla među 75 žena koje su potkraj kolovoza 1942. stajale u stroju prve isključivo ženske vojne formacije, jedinstvene u povijesti pokreta otpora, vrijedan doprinos osvjetljavanju te izuzetne epizode povijesti ratovanja.

Prva ženska partizanska četa knjiga je spomenar čija bi građa trebalo da ospori zaborav (tko je od poslijeratnih generacija uopće čuo za njezino postojanje?) i predrasude (slika partizanke s puškom kao *neupitno* prisustvo). Iz nje se stječe dojam da je formiranje Prve ženske ličke partizanske čete, 25. VIII 1942, u selu Trnavcu nedaleko od Korenice, bilo na neki način iznuden čin. Mnoge su ličke omladinke već u jesen 1941. navaljivale da se uključe u operativne jedinice. Naime, na velik pritisak omladine štabovi narodnooslobodilačkih odreda i skojevska rukovodstva na terenu formirala su veći broj muških omladinskih četa. Istovremeno, omladinke sve energičnije zahtijevaju da se odobri formiranje sličnih ženskih četa. Zbog »opravdanih razloga« (koji u knjizi nisu precizirani)³ nailaze na mnoge otpore. Ali, raspoloženje se usijava dotle da okružni komiteti SKOJ-a i KPH za Liku (podržani od odbora AFŽ s Katom Pejnović na čelu), te Štab Grupe NOP odreda za Liku, na početku ljeta 1942, donose odluku o formiranju Prve ženske ličke partizanske čete.

Na dan formiranja čete došlo je u Trnavac 700 žena zahtijevajući puške. U četu je primljeno svega njih 75, no ubrzo slijedi formiranje Druge ženske čete, ženskih četa odreda »Velebit«, te 3. i 4. NOP odreda. Politički komesar bila je

⁵ Usp. Joan W. Scott, »Gender: A Useful Category of Historical Analysis«, *American Historical Review*, Dec. 1986, Vol. 91, No. 5, 1053—1075.

¹ Usp. Borbeni put žena Jugoslavije, Leksikografski zavod »Sveznanje«, Beograd 1972.

² Lydia Sklevicky, Kulturnom mijenom do žene »novog tipa«: Antifašistička fronta žena, *Gordogan*, VI, 15—16, 1984, 87—90.

³ Usp. D. Stojić, nav. dj., 14.